

Türkiye’de Yaşama Maliyeti ile Devlet Toplum Gerilimi İlişkisi

Gökhan TUNCEL¹

Özet

İnsan ve toplum için yaşamın bir maliyeti vardır. Yaşama maliyetinin insanlara adaletli bir şekilde görev ve sorumluluk olarak yansımaları kabul edilir bir durumdur. Ancak, yaşama maliyetinin iktidar ilişkileri kapsamında, insanlar ve toplumsal kesimler arasında adaletsiz bir durum ortaya çıkarması kabul görmemektedir. Türkiye, yaşama maliyetini artırıcı birçok unsuru bünyesinde bulunduran bir ülkedir. Türkiye’de yaşanan devlet ile toplum gerilimi de ülkedeki yaşama maliyetini artırıcı unsurların başında gelmektedir. Bu çalışma, devlet toplum geriliminin kaynak, araç ve yansımalarının ülkedeki yaşama maliyetine etkisini açıklamayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Toplum, siyaset, ekonomi, devlet, bürokrasi.

Giriş

Farklı toplumsal kesimlerin uzun yıllar bir arada yaşatabilmiş bir sistemin sahibi Osmanlı’da devlet toplum (yöneten yönetilen) ilişkisi, çöküş ve parçalanma sürecinde farklı bir sürece girmiştir. Siyasetin toprak kaybı üzerinden değerlendirdiği savaşlar, toplumun büyük bir bölümü için yokluk, sefalet ve feragat anlamına gelmekteydi. Toprak

1 Doç. Dr. İnönü Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-mail: gokhan.tuncel@inonu.edu.tr

kayıpları sonrasında devleti yönetenlerin siyasi yönelimlerindeki değişimler devlet toplum gerilimini artırmış ve derinleştirmiştir. Osmanlı'da ortaya çıkan batılılaşma ve merkezileşme eğilimleri devlet toplum arasındaki alışlagelmiş ilişkiyi bir taraftan aşındırmış ve işlevsizleştirmişken diğer taraftan ülkede yeni bir ilişki biçimi kurma arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Parçalanma sürecinde Osmanlılık ile başlayan İslamcılık ve Türkçülükle sürdürülmeye çalışılan devleti ayakta tutma çabası, devlet toplum geriliminin yeni bir çehreye bürünmesine zemin hazırlamıştır. Toplumun veya toplumsal kesimlerin asli ihtiyaç ve beklentileri üzerinden kurgulanmayan bu siyasi yaklaşımlar yeni ve karmaşık birçok sorunun ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir.

1921- 1923 Kurtuluş Savaşı'nın yürütülmesinde görev üstlenen I. Meclis'in faal olduğu dönem ile Cumhuriyetin ilan edildiği ilk dönemde, devlet toplum yakınlaşmasına yönelik önemli adımlar atılmıştır. Ancak, yeni rejimin kurulmasından kısa süre sonra yaşanan gelişmeler, devlet toplum ilişkilerinde yeni sorun alanları ortaya çıkmıştır. Rejimi kuran seçkin irade, kurduğu bu yeni rejimi koruma refleksiyle hareket etmiş ve topluma yönelik şüpheci bakışa sahip olmuştur. Bu seçkin irade toplumun inanç, değer, gelenek ve kimliğini yok sayan politikaların devrimsel ve tepeden inmece bir yaklaşımla uygulamaya çalışmıştır. Türkçülük ve laiklik üzerinden kurgulanan ve daha çok devletin baskı aygıtları üzerinden uygulanmaya çalışılan bu politikalar, farklı toplum kesimleri ile devlet arasındaki ilişkiyi olumsuz yönde etkilemiştir.

Tek parti dönemi başta olmak üzere, çok partili dönemde ve özellikle de olağandışı siyasal süreçlerin yaşandığı dönemlerde, devlet toplum gerilimi artmıştır. Bu artış, toplumun genelini etkilediği gibi, zaman ve mekân ile toplumsal kesimlerin sahip olduğu özelliklere bağlı olarak, bazı toplumsal kesimlerin yaşamlarında daha büyük bir olumsuz etki meydana getirmiştir. Türkiye'de devlet toplum geriliminin uzun süreli varlığı, toplumun kılcal damarlarına kadar işlemiş karmaşık pek sorunun ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Devlet toplum ilişkisindeki gerilimin birey başta olmak üzere aile, toplumsal kesimler, toplum ve devlet üzerinde pek çok etkisi olmuştur. Devlet toplum arasında

yaşanan gerilimin² önemli etkilerinden birisi de, ülkedeki yaşam maliyetinin artışına neden olmasıdır. Bu çalışmada öncelikle gerilime zemin hazırlayan kaynakların belirlenmekte, daha sonra devlet toplum gerilimi yaşam maliyeti artışına etkisi ve maliyet artışının yansımaları farklı yönleriyle ele alınmaktadır.

1. Yaşama Maliyetini Artırıcı Unsurlar

İnsan hayatında çevresel koşullar ile sahip olduğu iradenin belirleyiciliği söz konusudur. Özne konumunda olması, insanın çevresel koşulları değiştirme yönünü vurgularken, çevresel koşulların insan üzerinde belirleyiciliği ise, insanın sınırlılığını vurgulamaktadır. Bu yönüyle bakıldığında insan hayatında içsel ve dışsal dinamiklerin etkisinden bahsedilmektedir. Doğal koşullar, bireysel durum, sosyo-ekonomik ve siyasal yapı insan yaşamının maliyetini etkileyen unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

1.1. Doğal unsurlar

İnsanın içinde doğduğu ve yaşamını devam ettirdiği doğal çevrenin sahip olduğu özellikler insanların yaşamını doğrudan etkileyen unsurlardandır. İklim, fiziki özellikler ve yaşanan olağandışı doğa olayları insanların yaşama maliyetini etkilemektedir. İnsan bedeni üzerinde fiziki birçok etkisi bulunan doğal unsurlar insanın kişilik ve karakteri başta olmak üzere sosyal, siyasal ve ekonomik yapı ve ilişkiler ağının şekillenmesinde rol almaktadır³. Doğrudan yaşama maliyetini

- 2 Devlet toplum ilişkisindeki olumsuzluğu mücadele veya çatışma gibi kavramlarla ifade etmek yerine gerilim kavramı seçilmiştir. Çünkü, tarihsel süreç içerisinde Türkiye’de devlet ile toplum arasında yaşanan sorunlar, sürdürülebilirliği olan ve genel kabul gören şiddete yönelime neden olmamıştır. Toplumsal pasiflik ve eline fırsat geçtiğinde toplumun büyük bir bölümünün seçkin iktidarın siyasal alanda cismaniyete bürünmüş hali, CHP’ye karşı muhalefet partilerini destekleme eğilimi, bu çalışmada gerilim kavramının kullanılmasının daha uygun olacağı düşüncesini öne çıkartmıştır.
- 3 Bu konuda daha geniş bilgi edinmek için, İbn-i Haldun’un Mukaddime adlı eseri başta olmak üzere, Montesquieu’nün eserlerine bakılabilir.

etkileyici faktör olan doğal unsurlar, aynı zamanda yaşama maliyetini etkileme potansiyeline sahip yapay unsurlar üzerinden dolaylı bir faktör işlevi de görmektedir.

1.2. Bireysel Durum

Cinsiyet, yaş ve sağlık durumu insanın yaşama maliyetini etkileyen fiziksel unsurlardır. Ekonomik, toplumsal ve siyasal koşullar bu tür unsurların yaşama maliyetini, belli bir düzeyde, olumlu veya olumsuz yönde etkileme kapasitesine sahip olsa dahi, insanın fiziksel durumundan kaynaklanan yaşama maliyet düzeyi üzerinde belirleyiciliği söz konusudur. Sosyal hukuk devleti ilkesinin etkin bir şekilde uygulandığı yapılarda, fiziki durumlarından dolayı dezavantajlı konumda bulunan insanların yaşama koşullarına yönelik kapsamlı iyileştirme faaliyetleri yürütülse de, bu insanlar ile yakın çevrelerinin yaşama maliyeti oldukça yüksektir.

Çevresiyle etkileşim tarzını belirleyen, düşünce, duygu ve davranışlarında ayırt edici özelliklerini ortaya çıkartan (Atkinson, 2008:223) kişilik yapısının yaşama maliyeti üzerinde belirleyici bir etkisi bulunmaktadır (Cüceloğlu, 2003: 428). Yine kişinin psikolojik durumu yaşama maliyeti üzerinde etkili unsurlar biridir.

1.3. Sosyo- Ekonomik Yapı

Sosyal bir varlık olan insanın sosyal ve ekonomik çevresi, tarih boyunca, yaşama maliyeti üzerinde oldukça etkili bir unsur olmuştur. Sanayi Devrimi sonrasındaki teknolojik gelişme ve yaygınlaşma, ekonomik yapı ile ilişki ağlarının insan yaşamı üzerindeki etkisini artırmasına neden olmuştur. Ekonominin belirleyiciliğinde ilerleyen bu süreçte seri ve kitlesel üretim, insan yaşamını bir taraftan olumlu yönde etkilerken diğer taraftan insan yaşamını içinden çıkılması oldukça güç sorunlar yumağına doğru sürüklemiştir. Azgelişmişlik durumu, insan ve toplum yaşamı için nasıl bir zorlaştırıcı unsursa, gelişmişliğin adaletsiz ve eşitsiz yansımaları da insan ve toplum yaşamı için ayrı bir zorlaştırıcılığı beraberinde getirmiştir.

Toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği için önemli bir yeri bulunan gelenek, bireyin hayatını kolaylaştırıcı birçok özelliğe sahip olsa da, bireysel özgürlüklerin gelişimini olumsuz yönde etkileyen önemli unsurlardan biri olmuştur. Bireyin ve toplumun yaşama maliyetini artırıcı inanç, değer, kural, yapı ve kişilerin sorgulanamama durumu, geleneksel yapılarda değişimi yavaşlattığı gibi toplumun büyük bir kısmı için hayatın daha maliyetli yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle, geleneksel ilişkiler ağının etkili olduğu erkek egemen toplumdaki kadını olumsuzlayan cinsiyet algısı, kadının yaşama maliyetini olabildiğince artırmıştır.

Modernleşme sürecine giren toplumlarda geleneğin yaşam üzerindeki etkisi azalmaya başlamıştır. Geleneğin aşınma ve işlevsizleşme sürecine girdiği modern toplumlarda, bir taraftan geleneğin ortaya çıkardığı olumsuzluklar azalırken diğer taraftan karmaşık yapı ve ilişkiler ağı içerisinde insanın yalnızlaşma ve yabancılaşmasını beraberinde getirdiği başka bir olumsuz süreç yaşanmaya başlamıştır. Sosyal bir varlık olan insanın yalnızlaşması ve yaşadığı topluma yabancılaşması, özellikle hayatın belli dönemlerinde, yaşama maliyetini artırmıştır.

Ayrışma kaynakları, toplum yaşamının şekillenmesi ve sürdürülmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Toplumsal kesimler, benzer özelliklerinden veya çıkar birlikteliğinden dolayı bir araya gelirken toplumun diğer kesim ve kesimleriyle ayrılmak durumunda kalmışlardır. Tarihi hadise ve tecrübeler ise, bu ayrışma durumunun toplumsal yaşamın maliyetini artırıcı faaliyetlerin yaşanmasına altyapı hazırlama hususunda önemli bir etken olduğunu göstermiştir.

1.4. Siyasal Yapı

Toplumun sahip olduğu maddi kaynaklar ile manevi değerlerin otoriteye bağlı olarak dağıtım sürecine karşılık gelen siyasetin şekillenmesinde ve işleyişinde yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişki biçimi belirleyici olmaktadır. Yönetilenlerle yönetenler arasındaki ayrımı azaltma ve bu ayrımdan kaynaklanan sorunların etkisini giderme amacını taşıyan yönetim biçimleri, bir yönüyle, toplumun yaşama maliyetini azaltma çabası içerisinde.

Siyasal iktidarın meşruiyet kaynağı olarak gelenek ve karizmanın kabul gördüğü klasik dönemde mitoloji, inanç, gelenek ve karizma gibi unsurlar toplumsal yaşam maliyetini, çoğu zaman, toplumun büyük bir kısmının aleyhine artırmıştır. Ancak, toplumsal sınırlılıklar bu unsurların yaşama maliyeti üzerindeki olumsuzlukların etkisini azaltıcı bir rol oynamıştır. Ulaşım ve iletişim araçlarındaki gelişme ve yaygınlaşmanın siyasetin toplum üzerindeki etkisini artırmasına neden olduğu modern dönemde, yapısal ve fonksiyonel düzeyde yönetici- yönetilen geçişkenliğinin sağlan(a)mamasının da etkisiyle, yaşama maliyetini olumsuz yönde etkilemiştir.

Modern dönemde sistematik bir yapı üzerinden hayatı anlamlandıran ideolojiler, toplumsal yaşam maliyeti yüksek sistemlerin yerine daha birey veya toplum için optimum maliyetli bir hayat tasavvuru sunmuşlardır. Ancak, tarihsel gerçeklikler ideolojilerin birey ve toplumun yaşama maliyetlerini alabildiğince artıran birer araç olarak kullanıldığını ortaya koymuştur. Modern dönemin etkili bir diğer aktörü, ulus devletin egemen, tekçi ve bütünlükçü yapılanması, toplumsal yaşama maliyetini farklı bir evreye taşımıştır. Özellikle uluslaşmanın devletin öncelendiği ve merkeze alındığı bir süreçte yürütüldüğü toplumlarda yaşama maliyeti, bazı toplumsal kesimler aleyhine olabildiğince yükselmiştir. Devletin baskı aygıtları üzerinden yürütülen uluslaşama, en temel insan hakkı olan yaşama hakkı başta olmak üzere diğer hakların ihlal edildiği sistematik bir şekilde yürütüldüğü süreçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Yöneten yönetilen ilişkisinin keskin bir ayrım üzerinden yürütülmeye çalışıldığı totaliter ve otoriter sistemlerde, toplumsal yaşamın maliyetindeki artışın iktidar sahipleri için pek önemi yokken, yönetenlerle yönetenler arasındaki ilişkiyi yakınlaştırma çabası içerisinde olan demokratik sistemler de ise, toplumun yaşama maliyetini düşürme iktidarının öncelikli amaçları arasında yer almıştır.

Siyasal iktidarın meşruiyetini yasalara dayandırdığı yönetim biçimlerinde, toplum yaşamının kural ve kurumlar üzerinden yürütülmesi amaçlanmıştır. Siyasal iktidarın sınırlanmasını esas alan bu yönetim biçimlerinde, yaşama maliyetinin belirli sınırlar içerisinde olması için

hukukun egemenliği kuralı geçerli olmuştur. Hukukun egemenliği kuralının geçerliliğinde de, yargı kurumuna önemli bir görev düşmektedir. Yargının görevini tam olarak yerine getir(e)memesi, verdiği kararlarda adaletten uzaklaşması, siyasallaşması, çoğu zaman birey ve toplum kesimlerin aleyhine, iktidardakiler lehine yorumlar yapması yaşam maliyeti artışına neden olmaktadır.

Siyasal sistemin gerçek veya algı yönetimi (Siegel, 2005:118) bağlamında gerilim üretmesi ve bu gerilimin kriz yönetimini beslemesi, toplumdaki yaşama maliyetinin artışını beraberinde getirmektedir. Karmaşık ilişkiler ağının bulunduğu ve iletişim araçlarının yoğun kullanıldığı toplumlarda, değer yargısı üzerinden oluş(turul)an (Mannheim, 1936: 49) algının gerçeğin önüne geçmesi (Reid, 2002:2), algının yaşama maliyeti üzerinde etkili olmasını sağlamaktadır.

2. Türkiye’de Yaşam Maliyetini Artıran Unsurlar

Ülkenin doğal koşulları, tarihi geçmişi, kültürü, sosyal ve siyasal yapısı ülkede yaşayan insanların yaşamları üzerinde etkili olmaktadır. Ülkenin sahip olduğu bu özelliklerin etkisi zaman içerisinde çeşitli değişkenlere bağlı olarak değişebilmektedir.

2.1. Jeopolitik Konum

Jeopolitik konum, yaşamının önemli belirleyicilerinden birisi olan mekânsal birikimin siyasal değerine (Hacısalıhoğlu, 2006:3) vurgu yapan bir kavramdır. Tarih içerisinde Doğu- Batı aksının önemli geçiş güzergâhlarından biri olan Anadolu, güç mücadeleleri ile büyük çaplı insan hareketliliğinin yoğun yaşandığı bir coğrafyadır. Sahip olduğu jeopolitik konum, Türkiye Cumhuriyeti ile vatandaşlarının zaman ve mekân kaynaklı pek çok hadiseden doğrudan veya dolaylı yollardan etkilenmesine aracılık etmiştir (Davutoğlu, 2001: 65-66). Zaman ve mekân kaynaklı bu hadiseler, Anadolu coğrafyasında yaşayan insanların yaşama maliyetini artırıcı bir unsur olarak işlev görmüştür.

2.2. Tarih

Ortadoğu gibi farklılık ve istikrarsızlıkların yoğunlaştığı bir bölgede Türkiye'nin geçmişten getirdiği güçlü devlet geleneği, potansiyel fırsatlar yanında büyük çaplı karmaşık sorunlara da zemin hazırlamıştır. Tarihsel süreç içerisinde farklı toplumsal ve siyasi yapılarla yaşanan güç mücadeleleri, sürekli teyakkuz halinde olan güçlü devlet yapılanması ile dinamik bir toplumsal yapının varlığını beraberinde getirmiştir. Dört tarafı düşmanlarla çevrili bir ülkede yaşıyor olma algısı ile dışarıyla işbirliği halinde bulunan iç düşmanların varlığı(!), ülkede yüksek maliyetli yaşamı meşru ve gerekli kılmıştır.

2.3. Göç

Mekânsal bir değişikliğe karşılık gelen (Özer, 2004: 11) göç, birey ve toplumun anlam ve değer dünyasının değiştirmektedir. Aile başta olmak üzere siyasal sistem veya medeniyetlerin gelişimi, aşınması, çözülüş ve çöküşünde göçün önemli bir yeri bulunmaktadır. Sürece yayılan ve sürdürülebilirliği olan bir tür olarak iradi (gönüllü) göçün ekonomik, siyasal ve sosyal olan yansıması doğal afetler veya savaş, terör, sürgün gibi güvenlik kaygılarından (Çobanoğlu, 1996: 12) dolayı ortaya çıkan zorunlu göçün yansımasından farklı olmaktadır. Göçün kitleselliği ve hızı da, göçün etki boyutunda belirleyici unsurlardandır. Özellikle siyasal iktidarların karşılımda zorlandığı veya karşılayamadığı kitlesel göç dalgaları mekânsal, sosyal ve siyasal birçok karmaşık sorunun ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Li, Frieze, 2012: 5-8). Göç, işsizlik artışına, kamusal harcamaların artmasına, harcama kalemlerinin sıralamasının değişmesine, vergi artışına, kayıt dışılığın artmasına, çalışanların ücretlerinde düşüşe, gayrimenkul fiyatları ile kiralarda artışa ve haksız rekabet koşullarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kentte kendisini yabancı gören göçmenlerin toplumsal dışlanmaya maruz kalması veya dışlanma duygusuna sahip olmasının sosyal hayata olumsuz yansımaları olmuştur.

Osmanlı'nın dağılma sürecine girmesi ile başlayan siyasal nedenli zorunlu göç hareketliliği, Türkiye Cumhuriyeti'nde de devam etmiştir. Nüfus mübadelesi, varlık vergisi, isyan hareketleri ve terör hadiselerinden

kaynaklanan siyasi nedenli zorunlu göçler, göçe zorlananların yaşama maliyetlerini doğrudan artırırken, ülke genelinde de dolaylı bir maliyet artışına neden olmuştur. Göçe maruz bırakılan toplumsal kesimler ile devlet arasındaki gerilimin artmasına neden olan bu göç hareketleri, ülkedeki siyasi ve toplumsal kutuplaşmanın keskinleşmesine ve ekonomideki kapasite kullanım oranını da düşürmüştür.

1950 sonrasında kırdan kente yönelen ekonomik nedenli göçlerin kamu tarafından yeteri düzeyde karşılanmaması, büyük kentlerde büyük çaplı karmaşık birçok sorunu beraberinde getirecek çarpık ve kaçak yapılaşmaya zemin hazırlamıştır. Kentleşme ve kentleşme sorunu olarak ifade edilen bu süreç, ülkedeki yaşama maliyetini artırıcı bir etki yapmıştır. Sosyal devlete duyulan ihtiyacın hayati düzeyde hissedildiği bu süreçte, devletin kaynaklarının etkin ve verimli kullanıl(a)maması, yaşama maliyetinin devlet eliyle daha fazla yükselmesine neden olmuştur.

2.4. Toplumsal Ayrışma

Toplum, farklı özelliklere sahip kişi ve kesimlerin birlikteliğini sürdürebilme çabasının bir ürünüdür. Toplumsal yaşam tek ve bütün olma durumu üzerinden anlaşılmaya çalışılırken, farklılıkların sürdürülebilir birlikteliğinin toplumsal yaşam için önemi ihmal edilmektedir. Farklılıkların ayrışma kaynağına dönüştüğü pek çok süreç yaşayan Anadolu coğrafyasında, toplum yaşamında bu ayrışma kaynaklarının önemli bir yeri bulunmaktadır. Osmanlı’da sosyal yaşama üzerinde önemli bir etkisi bulunan din ve mezhep ayrışması, yürütülen modernleşme ve uluslaşma süreçlerine rağmen Cumhuriyet dönemi sosyal yaşamının etkili unsurlarından biri olmaya devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde yaşanan siyasi mücadele ve ayrışma, çoğu zaman, din ve mezhep ayrışması üzerinden yürütülmüştür (Öztürk ve Karadeniz, 2015: 373). Din ve mezhep ayrışmasının siyasi mücadelenin aracı olarak kullanılması, ülkedeki gerilim ve kutuplaşmanın etkisini artırmıştır. Devletin katı ve dışlayıcı laiklik anlayışı üzerinden yürüttüğü politikalar dindar kesimin yaşama maliyetini artırmıştır. Ayrıca, Diyanet İşleri Başkanlığı üzerinden tek tipleştirici ve sembolik bir Sünni yorum, alevi kesimin yaşama maliyetine olumsuz yönde etki yapmıştır.

Modernleşme sürecinde benimsenen pozitivist eğitim anlayışı, din-dar kesimin gerilim dolu bir yaşamasına zemin hazırlamıştır (Sunar, Kaya, 2014: 328-335). Tevhid-i Tedrisat ve zorunlu eğitim nedeniyle çocuğun eğitiminde ailelerin belirleyiciliği ortadan kalkmıştır. Öğrenim sürecinde çocuklar, pozitivist bir yaklaşımla dini olumsuzlayan okul ile dini hayatın merkezine almaya çalışan aile arasına sıkışmışlardır. Yaşamının ilk döneminde aynı anda iki farklı rolü oynamak durumunda kalan çocuğun kişilik ve karakter gelişimine olan olumsuz etkilemiştir. Bu ikircikli durum, toplum ile devlet arasındaki gerilimi artırmış artırdığı gibi toplum için hayati bir önemi haiz güven duygusu da aşındırarak ülkedeki yaşama maliyetinin artışına neden olmuştur.

Türkiye, farklı etnik unsurların birlikteliğinin uzun bir geçmişe dayandığı bir ülkedir. Osmanlı'da ve Cumhuriyet döneminde yaşanan ve farklı etnik unsurları Türk kimliği altında birleştirmeyi amaçlayan uluslaşma sürecinin önemli araçlarından biri dil olmuştur. Türkçe'nin tek dil olarak kabulü üzerinden yürütülen uluslaşma sürecinde farklı anadili olan etnik unsurlar, başta eğitim olmak üzere devletle olan ilişkilerinde gerilimi yüksek bir yaşama mahkûm edilmişlerdir. Türkçe dışındaki dillerin uzun yıllar sosyal, ekonomik ve kültürel alanda dahi yasaklandığı uluslaşma sürecinde, devletin resmi dili dışında kalan farklı anadil sahibi insanlar, hayatlarının her aşamasını daha maliyetli yaşamak durumunda kalmışlardır.

Türkiye, Batı'daki sınıfsal ayrışma üzerine kurulan siyasal, sosyal ve kültürel yapıdan oldukça farklı yapı ve ilişkiler ağı belirleyici olduğu bir ülkedir. Sınıf ayrışmasının belirginleşmemesi, ülkedeki ideolojik ayrışmaların da farklı bir düzlemde oluşumuna ve işlemesine neden olmuştur. Kendi ayakları üzerinde durabilecek burjuva sınıfı ile buna bağlı olarak ortaya çıkacak güçlü, bilinçli ve aktif bir işçi sınıfının olmaması ülkede ekonominin devlet belirleyiciliğinde ve kapasite kullanım oranının düşük olduğu bir ortamda yürümesini beraberinde getirmiştir. Bu durum da ülkedeki ideolojik ayrışmanın devletin imkânlarını sahiplenme çabasının ötesine geçmeyen dar ve sığ bir siyasal ortama altyapı hazırlamıştır. Güçlü ve özerk bir sivil toplum yapılanmasına engel olan bu darlık ve sığlık, birey başta olmak üzere, azınlık konumundaki toplumsal kesimleri toplumsal baskıya sıkça maruz bırakmıştır. Ülkedeki

dar ve sığ siyasal ortam ise yaşama maliyetini yükselten unsurlardan biri olmuştur.

2.5. Dış Unsurlar

Türkiye’de yeni rejim, geçmişle olan bağı kesme hususunda yoğun bir çaba içerisinde girmiş olmasına rağmen, tarihin ve jeopolitik konunun devlet olarak kendisine ve halkına yüklediği sorumluluktan kaçmamıştır. Ülke sınırlarının coğrafi, toplumsal ve siyasi açıdan sorunlu bir süreç sonucu çizilmiş olması, Türkiye’nin komşularıyla istikrarlı bir ilişki kurmasını engellemiştir. Ortadoğu, Balkanlar, Kafkaslardaki Osmanlı bakiyesi topraklar ile Orta Asya’da ortaya çıkan sorunların Türkiye’ye önemli etkileri olmuştur.

Dönemsel olarak bu bölgelerden Türkiye’ye yönelen göç hareketlilikleri ekonomik, siyasi ve sosyal pek çok soruna kaynaklık etmiştir. 2010’lu yıllarda Suriye’deki iç savaşın neden olduğu mülteci hareketliliğinden en fazla etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmiştir. Kısa bir süre içerisinde yığınlar halinde gelen mülteciler, ülkedeki yaşam maliyetinin artışına büyük bir etki yapması söz konusu olmuştur.

Türkiye’nin Batılılaşma serüveni, uluslararası sistemde meydana gelen gelişmeler ile küreselleşme süreci ülke siyaseti, ekonomisi ve sosyal yapısını değişik dönemlerde farklı yönlerden etkilemiştir. Dış gelişmeler ülkedeki yaşama maliyetini kimi zaman olumlu yönde etkilerken, kimi zamanda olumsuz yönde etkilemiştir.

3. Türkiye’de Devlet Toplum Geriliminin Kaynakları ve Nedenleri

Devletin ortaya çıkma nedeniyle ilgili birçok farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden öne çıkanlar; devletin toplu halde yaşamı sürdürülebilir ve güçlü kılmamanın gereği ortaya çıktığını savunan sözleşme kuramı ile egemenlik alanının genişletilmesi çabasının bir ürünü olarak gören fetihçi yaklaşımdır. Modern dönemde ideoloji, yapı ve fonksiyon açısından devletin toplum üzerindeki belirleyiciliği artmıştır. İnsanlar, toplumlar ve daha da önemlisi devlet ile toplum arasındaki ilişki

yoğunluğunu artıran modernleşme, devlet toplum ilişkisinin hangi temel üzerinden nasıl kurulduğunu ve nasıl işletildiğinin önem kazanmasına neden olmuştur. Devletin birey başta olmak üzere, toplumsal kesimler ile toplumun geneli üzerindeki etkisinin artırması, hayata dair birçok alanda yeni gerilim alanlarını da ortaya çıkarmıştır. Ekonomi, siyaset, bürokrasi ile bazı süreçler ile kişiler, Türkiye’de devlet toplum gerilimine etki eden unsurlar olarak öne çıkmıştır.

Ekonomik hayatta üstlendiği rol ve edindiği konum, devletin insan ve toplum üzerinde etki düzeyini belirleyen önemli hususlardan biridir. Serbest piyasa koşullarının geçerli olduğu sistemde, geniş bir sivil alan ile güçlü bir sivil toplum yapılanmasına bağlı olarak, toplumsal hayatta belirleyiciliği sınırlı bir devlet yapısı ortaya çıkmaktadır. Oysa, devletin piyasa belirleyicisi olarak ekonomide aktif bir rol üstlendiği sistemde devlet, kendisini ekonomik alanla birlikte toplumsal hayatın tüm alanlarında asli kurucu aktörü görme eğilimindedir.

3.1. Ekonomi

Türkiye’de kendi kuralları üzerinden işleyen piyasa ekonomisinin yerleşmemesi, ekonomi politikalarında siyasetin belirleyici olmasına veya ekonomik olanın siyasalın arkasına gizlenmesine ve siyasal olan üzerinden yürütülmesine neden olmuştur. Devletin güç ve imkânları üzerinden var olan sermayenin, kendi çıkarları uğruna resmi ideoloji başta olmak üzere, kamu bürokrasisini doğrudan veya dolaylı yollardan kullanması Türkiye’de birçok ekonomik hadisenin siyasala evrilmesine ve dolayısıyla da ekonominin devlet toplum geriliminin önemli kaynaklarından biri olmasına zemin hazırlamıştır. Ekonomik olanın siyasala evrilmesi, siyasi partiler başta olmak üzere hükümetlerin kendi ekonomi politikalarını uygulamasını güçleştirmiştir (Mardin, 1994: 75-76). Özellikle sermaye, medya başta olmak üzere sahip olduğu diğer araçları da kullanarak, çıkarları çerçevesinde siyasete ayar vermeyi alışkanlık haline getirmiştir. Sermayenin bu girişimleri hükümetin faaliyet ve etki alanında daralttığı gibi, toplumun siyaset kurumuna olan güvenini de olumsuz yönde etkilemiştir.

Türkiye’de devletin güç ve imkânlarını kullanan seçkin yönetici kesimin söylemsel ekonomik yaklaşımı ile uygulama arasında uyumsuzluk bulunmaktadır. Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemde düşünce ve söylem düzeyinde özel sektörü esas alan bir ekonomi politiğin savunusu yapılmışken, uygulamada devletin piyasa belirleyiciliğinin sürmesi için merkezi yönetim azami gayret sarf edilmiştir (Heper, 2011: 247). Devletin gücünü kullananlar, devletli bir zengin azınlık oluşturulmasına ve bu azınlığın devlete bağımlılığının sürdürülebilir olmasına özel bir önem vermiştir. Kamunun sahip olduğu ekonomik imkânların kullanımındaki adaletsizlik, ülkede yöneten yönetilen arasında gerilimi artırmış ve gerilimin etkisini derinleşmiştir.

Merkezi yönetim bütçesinin gelir ve gider kalemleri, ülkedeki bu adaletsizliğin en önemli göstergelerinden birisi olmuştur. Bütçe gelirleri içerisindeki zenginlerden alınan doğrudan vergi ile toplumun hemen her kesiminden alınan tüketime dayalı dolaylı vergi paylarındaki dengesizlik, bu adaletsizliğin oluşum ve derinleşmesinde önemli bir nedeni olmuştur. Bütçe giderleri içerisinde faiz harcamalarının büyüklüğü ile bu harcamalardan doğrudan veya dolaylı yararlananların azlığı dikkate alındığında, faizin önemli bir adaletsizlik nedeni olduğu açıkça görülmektedir. Bütçe içerisindeki oran itibarıyla yüksek bir ödeme kalemi olan faiz, ülkedeki en üst gelir grubuyla en alt gelir grubu arasındaki uçurumun gün geçtikçe daha da büyümesine aracılık etmektedir.

Kamusal imkânların kullanımındaki adaletsizliğin kendisi başlı başına bir sorun iken, bu adaletsizlik üzerinden oluş(turul)an toplumsal algı daha karmaşık sorunların oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Özellikle gençler ve dar gelirli kesimde sistem karşıtlığının ve radikalizmin ortaya çıkışında bu adaletsizliğin önemli bir payı bulunmaktadır. Sistem karşıtı tutum ve radikal eğilimler toplumdaki yaşama maliyetinin artış nedenleri arasında yer almaktadır. Kamusal imkânların kullanımındaki adaletsizlik ve bu adaletsizliğin neden olduğu sistem karşıtlığı ve radikal eğilimler, toplumsal katmanların tümü üzerinde doğrudan veya dolaylı bir gerilime zemin hazırlamıştır. Hayatın her aşamasında kendisini farklı biçimlerde hissettiren bu gerilim, yaşama maliyetlerini

doğrudan artırdığı gibi, metastaz yaparak toplumsal yaşamda yeni durum ve sorunları da beraberinde getirmiştir. Yeni durum ve sorunlardan kaynaklanan vergi artışı veya ek vergiler insanların yaşama maliyetini, ekonomik yönden, daha da artırmıştır.

Türkiye’de sosyal yönü ihmal edilen⁴ ekonomi politikaları, sabit ve dar gelirli toplum kesimde hükümetlere, siyasal partilere ve siyasal sisteme yönelik olumsuz bir algı oluşturmuştur. İnsan onuruna yaraşır bir hayat standardına sahip olması için devlet desteğine sahip dezavantajlı toplum kesimlerinin 24 Ocak 1980 kararları öncesi ve sonrasında, argümanlar farklılaşsa da, yüksek bir yaşama maliyetiyle yüz yüze kalması söz konusu olmuştur. Devletçi ekonomi modelinin uygulandığı 24 Ocak öncesi dönemde üretim ve tedarik kıtlığı, yaşama maliyetini artırıcı unsur olarak öne çıkarken, 24 Ocak sonrası dönemde sosyal yönü ihmal edilen IMF merkezli ekonomi politikaları, sabit ve dar gelirli kesimin yaşama maliyetini artırıcı bir unsur halini almıştır.

Kayırmacılık, rüşvet ve yolsuzluk hayat maliyetini artırıcı diğer unsurlar olmuştur. Ancak bu unsurların ülkedeki devlet toplum gerilimine etkisi, insanların yaşama maliyetlerini artırdığı miktardan daha çok kamuoyunda oluşturduğu olumsuz algıyla (güvensizlik algısıyla) daha çok ilgilidir. Bu tür olumsuzlukların siyasal mücadele alanında kitle iletişim araçları vasıtasıyla abartılı bir şekilde gereğinden fazla işlenmesi, bu tür hadiseleri şüyu vukuundan beter bir durumu beraberinde getirmiştir.

3.2.Siyaset

Türkiye’de yaşanan devlet toplum geriliminde, farklı kaynaklardan beslenen aşkın devlet inancı ve düşüncesinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Devleti merkeze alan yaklaşımlara göre; ülke bütünlüğü, devlet toplum birlikteliği ve toplumsal dayanışmanın sağlanmasında bu inanç ve düşüncenin birçok faydası bulunmaktadır. Oysa bu yaklaşımlar, devleti aşkın bir güç olarak gören siyasetin, ülkede yöneten yönetilen

4 Sosyal yönü ihmal edilen politikalarla popülist politikaların ayrı tutulması gerekmektedir. Türkiye’de özellikle merkez sağ ve sol siyaset uyguladığı popülist politikaları, sosyal devlet üzerinden meşrulaştırmaya çalışmıştır.

arasında ortaya çıkan pek çok olumsuzluğun nedeni olduğu gerçeğini ihmal etmişlerdir. Yönetici kesim, öncelikle ve özellikle, devletin aşkın gücü üzerinden kendisine iktidar alanı oluşturma ve oluşturduğu bu iktidar alanını koruma çabası içerisinde olduğu için, toplumsal veya siyasal farklılıklara tahammül etmeme eğiliminde olmuştur. Kendi iktidarına yönelen her türlü muhalefeti devlet ve rejim düşmanı göstermeye azami gayret sarf etmiştir. Bu tür bir yaklaşım merkeziyetçi, tepeden inmece yönetim yapısının ortaya çıkmasına neden olduğu gibi baskı, dışlama ve dayatmanın meşru bir yöntem kabul edildiği, kamusal hizmetlerin lütuf kabul edildiği (Karatepe, 2005: 647) bir siyasal sistemin gelişmesine de zemin hazırlamıştır. Güvenlik merkezli siyasal yaklaşım, ülkede olağandışlıkların olağanlaşmasını ve sıklıkla yaşanan olağandışı süreçlerin de toplumun değişik kesimlerinin hayatı daha maliyetli yaşamasını beraberinde getirmiştir.

Seçkin kesimin elinde tutma çabası içerisinde bulunduğu merkeziyetçi yönetim modelinde cumhuriyet, demokrasi ve halkçılık gibi katılımcılığı esas alınması gereken kavramlar, seçkin bir yaklaşımla ele alınmıştır. Halka rağmen halk için oluşturulan ve uygulamaya konulan politikalar (Karpat, 2010: 240), yöneten yönetilen ayırımının daha derinleşmesine neden olmuştur. Ülkenin sahip olduğu tarihsel deneyim ve toplumsal yapı, seçkin kesimin süreç içerisinde toplumun çeşitli kesimlerine karşı olumsuz bir tavır takınmasına zemin hazırladığı gibi, ülkede sıkı merkeziyetçi yönetim yapılanması ile tepeden inmece bir yöntemin konsolide olmasını da beraberinde getirmiştir. Devlet toplum ilişkisi iç düşman, parçalanma ve bölünme korkusu veya algısı üzerinden şekillenmiştir. Bu tür bir şekillenme toplumun büyük bir kısmının yaşama maliyetini artırmış olsa da, dönem dönem değişik toplumsal kesimlerin yaşama maliyetlerini daha bir artırmıştır.

Ülkede yürütülen ve resmi ideolojinin etkili bir unsuru olan modernleşme, batılılaşma ve uluslaşma süreçlerinin pozitivist bir yaklaşımla toplum mühendisliği çerçevesinde yürütülmesi devlet toplum gerilimini derinleştirmiştir. Toplumdaki inanç, değer ve kimlikleri yok sayan, ortadan kaldırmayı amaç edinen bu pozitivist yaklaşım, resmi

ideoloji çerçevesinde bütünlükçü bir toplum yapısı oluşturmayı amaçlamıştır. Birçok toplumsal ayrışma kaynağının bulunduğu Anadolu coğrafyasında, ideolojik aygıtlar üzerinden yürütülecek ikna yöntemi yerine, devletin baskı aygıtları üzerinden yürütülen inkârcı yöntemin benimsenmesi devlet toplum geriliminin etkisini artırmıştır.

Türkiye’de demokrasinin konsolide olamaması devlet toplum geriliminin kendisini ve etkisini azaltma potansiyeli taşıyan seçilmişlerin faaliyet alanını daraltmıştır. Bu daralma, seçilmiş siyasi iktidarların resmi ideolojiden kaynaklanan ve devlet politikası olarak sunulan dayatmaların gölgesinde kalmasına neden olmuştur. Bu durum seçilmişlerin, toplumun yaşama maliyetini düşürmeye yönelik çabalarını olumsuz yönde etkilediği gibi, siyaset kurumuna olan güveni de azaltmıştır. Ayrıca, siyaset kurumu ülkede hâkim olan erkek egemen yapı ve ilişkiler ağının yeniden üretilmesine zemin hazırlayarak kadının erkeğe oranla daha maliyetli bir hayat yaşamasına neden olmuştur. Toplumsal cinsiyetten kaynaklanan kadının yaşama maliyet artışını azaltması gereken siyaset kurumu, uzun yıllar ülkedeki diğer dezavantajlı kesimleri de ihmal etmiştir. Oysa siyaset kurumu, pozitif hakları esas alan politikalar üzerinden, yaşamı çok maliyeti yaşamak durumunda kalan dezavantajlı kesimler ile çevresindeki insanların yaşama maliyetlerini düşürme uğraşı içerisinde olsaydı, bu kesimlerin kendileri ve yakın çevrelerinin yaşama maliyetinde azda olsa bir düşüş olabilirdi.

3.3. Bürokrasi

Devlet toplum ilişkisinde aracı konumda olması gereken kamu bürokrasisi, Türkiye’de asli kurucu unsurlardan biri olmuştur. Siyasal iktidarın meşruiyet kaynağının halka ve yasaya hasredildiği temsili demokrasilerde sistemin kuruluş ve işleyişinde seçilmişlerin sistemin merkezinde bulunması söz konusudur. Ancak, toplumsal örgütlenme düzeyinin düşük kaldığı, devlete rağmen özerk ve güçlü bir sivil toplum yapılanmasının oluşmadığı toplumlarda, kamu bürokrasisi asli iktidar kullanıcısı konumuna yükselebilmektedir. Özellikle, devletin meşru yaptırım gücünü tekelinde bulundurması ve bu gücünü kamu bürokrasisi aracılığıyla

kullanması toplumda kamu bürokrasisinin ayrı bir yerde tutulmasını sağlamıştır (Duvarger, 2004: 37). Türkiye’de askerın belirleyiciliği (Özdemir, 1994) üzerinden kurgulanan seçkinci kamu bürokrasisi, siyasal iktidarın kullanımında etkili bir konum elde etmiştir (Lewis, 2009: 625). Ayrıca, ülkede yaşanan devlet toplum geriliminin düzey ve etkisini, toplum ve özgürlük lehine düşürmesi beklenen yargının kamu bürokrasisinin bir birimi gibi hareket etmesi de sorunu derinleştirmiştir.

Bürokrasinin genel özelliklerine Türkiye’deki kamu bürokrasinin kendine has özelliklerinin de eklenmesi, devlet toplum gerilimini derinleştirdiği gibi gerilimin etki alanını genişletmiştir. Merkezdeki kamu bürokrasisinin toplumu yukardan aşağıya doğru düzenleme düşüncesi ve arada topluma bol geldiğine inanılan özgürlüklerin kısıtlanması yoluna gidilmesi Türkiye’nin siyasal ve sosyal yaşamını kökten etkilemiştir (Tosun, 2001: 358-359). Cumhuriyetin kurulmasına ve modernleşme yönünde çeşitli reform çabalarına önderlik eden asker ve sivil bürokratik kadroların kendilerini devletle özdeşleştirmeleri Türk siyasal kültüründe var olan siyasetçi bürokrat çatışmasının bir nedeni olarak görülmektedir (Özen, 1996: 126,127). Türkiye’de yeni bir milli kimlik oluşturma sürecinin yönlendiricisi olan kamu bürokrasisi, siyaseten sadece rejimin genel yapılanmasını ve kamu personelinin bileşimini belirlemekle kalmamış, aynı zamanda her vatandaşın gündelik yaşamını düzenleyen siyasal alandaki politikaları ve idari uygulamaları etkileme ve belirleme çabası içerisinde olmuştur (Smith, 1999: 222).

Demokratik yönetimlerde siyasal meşruiyetin ve temsil kabiliyetinin alternatıfsız kaynağı, serbest ve yarışmacı seçimlerde halktan alınan destek (Yayla, 1998: 193) olmasına rağmen, Türkiye’de tek parti dönemi sonrasında sistem içerisinde asker ve sivil bürokratik kurumlar için saklı tutulan ve sivil iradenin karışamadığı yetki alanları mevcut olagelmıştır. Seçilmişlerin belirleyiciliği kamu bürokrasinin kendi özelliklerinden kaynaklanan, topluma yönelme potansiyeli bulunan olumsuz işlem ve eylemlerini minimize etmektedir. Türkiye’de ise kamu bürokrasinin asli bir güç unsuru konumunda bulunması ile toplumun inanç ve değerlerine yönelik olumsuz yaklaşımı, devlet toplum geriliminin sürekliliğini sağlamıştır.

3.4. Süreçler

Anadolu, jeopolitik konumundan kaynaklanan yoğun insan hareketliliğinin yaşandığı bir coğrafya olmuştur. Osmanlı'nın son dönemleri ile Cumhuriyet döneminde yaşanan birçok siyasal ve ekonomik hadise yeni bir insan hareketliliği ile birlikte ülkede olağandışı süreçlerin olağanlaştığı bir durumu beraberinde getirmiştir. Ülkede yaşanan olağandışı süreçler, toplumun geneli veya toplumun belli kesimlerinin yaşama maliyetini artırıcı bir etki yapmıştır.

Seçkin kamu bürokrasinin belirleyiciliğinde yürütülen devlet ve güvenlik merkezli siyasette, toplumun büyük bir çoğunluğunun potansiyel tehdit olarak kabulü, az gelişmişliğin Anadolu insanına yüklediği yükün ağırlığını daha da artırmıştır. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yeni bir rejim ile bu rejime uygun bir toplum tesis etmek için yapılan devrimler çerçevesinde olağandışı yasal düzenleme, uygulama ve yargılamalar, ülkedeki yaşama maliyetini büyük ölçüde artırmıştır. 1930'lu yılların etkili ideolojisi faşizm, tek parti döneminde devlet toplum gerilimini toplum aleyhine olabildiğince tırmandırmıştır.

1950 sonrası dönemde yoğunlaşan kırdan kente göç, ülkede devlet toplum geriliminde yeni bir aşamaya geçilmesine zemin hazırlamıştır. Özellikle kısa süreli siyasi istikbal uğruna uygulamaya konulan popülist politikalar, ülke genelinde etkisini hissettirecek sorunlar yumağının oluşumuna ve sonraki dönemlerde ortaya çıkacak devlet toplum geriliminin artmasına aracılık etmiştir. Toplumsal özgürlük alanını genişlettiği varsayılan 1961 Anayasası, devlet toplum gerilimini azaltıcı bir unsur gibi kabul edilse dahi, temsili demokrasinin asli unsurlarının etkisizleştirilen vesayetçi bir yapının kurulmasına zemin hazırlamıştır. Vesayetçi siyasal yapı ise, devlet toplum geriliminde toplum aleyhine işleyecek süreçlerin yaşanmasını beraberinde getirmiştir. 1960-1971 döneminde toplumun büyük kesimi aleyhine, devlet ve belli toplum kesimleri lehine bir süreç işletilmiştir. Bu dönemin ikinci yarısında ortaya çıkan siyasi ve toplumsal kutuplaşmaya devletin taraf olması ve haksız müdahalelerde bulunması toplumsal gerilimi artırdığı gibi, siyasi yelpazenin solunda kalan toplum kesiminin yaşama maliyetini artırıcı bir etki

yapmıştır. 1971-1980 dönemindeki siyasi istikrarsızlıklar ile toplumsal düzeydeki şiddet sarmalı toplumun yaşama maliyetini olabildiğince artırmıştır (Tekin ve Okutan, 2011:179). Bu süreçte devletin, asli görevlerinden biri olan güvenliği etkin bir şekilde tesis etmedeki isteksizliği, toplumu devletin her türlü işlem ve eylemini meşru görmesine zemin hazırlamıştır. Bu süreçte devletin temel insan hakları dâhil, her türlü haksız ve hukuksuz uygulamaları toplumun yaşama maliyetini alabildiğince artırmıştır.

1996’da kurulan Refah-Yol koalisyon hükümetiyle başlayan 28 Şubat 1997 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısı sonrasında yeni bir evreye giren süreçte, devlet toplum gerilimi yükselmiştir. 28 Şubat süreci olarak adlandırılan bu dönemde toplumun büyük bir kısmını oluşturan muhafazakâr kesimin yaşama maliyeti büyük bir artış göstermiştir.

Osmanlı’nın son dönemlerinden itibaren yaşanan ve Cumhuriyetle birlikte farklı bir aşamaya geçen uluslaşma süreci Türkiye’de farklı etnik yapıların yaşama maliyetini artırmıştır. 1980 sonrası dönemde şiddet, siyasal amaçlarını gerçekleştirme aracı olarak kabul eden Kürt siyasi hareketinin toplumsal tabanını genişletmesi ve bu harekete devletin verdiği tepkideki yanlışlıklar, ülkedeki Kürtlerin bir kısmı ile devlet arasında yeni gerilim alanları açılmasına neden olmuştur. Güvenlik merkezli politika uygulamaları sonucunda yaşama hakkı başta olmak üzere yaşanan hak ihlalleri gerilimin düzeyini bir hayli yükseltmiştir.

2010 sonrasında devletleşme eğiliminin yükseldiğine dair pek çok belirtinin bulunduğu Ak Parti ile toplumsal bazı kesimleri arasında yaşanan gerilim de yeni bir aşamaya girmiştir. Bu dönemde gerçek ve algı arasındaki gel gitlerin beslediği hadiseler dinamik bir kamuoyu oluşumuna zemin hazırlamıştır. İktidar karşıtı blok ve bu bloğun etkilediği gençlik üzerinden paradoksal bir takım olağandışı süreçlerin yaşanmasına aracılık etmiştir. 15 Temmuz 2015 darbe girişimi ve sonrasında ilan edilen olağanüstü hal, hayata dair hemen her şeyin güvenlik merkezli bir yaklaşımla siyasete tahvil edildiği bir sürecin yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Hayata dair hemen her şeyin iktidar ilişkileri

bağlamında ele alınması ise, toplumsal yaşama maliyetinin yükselmesine neden olmuştur.

4. Türkiye’de Devlet Toplum Geriliminin Yaşama Maliyetine Etkisi

Toplum ile devlet, bireyin yaşamını kolaylaştırıcı unsurların başında gelen yapılar olmuştur. Ancak, devlet ile toplum arasında yaşanan sorun ve gerilimden, bireyler fazlasıyla etkilenmiştir. İçinde doğduğu veya bulunduğu toplumda, egemenlik gücünü elinde bulunduran devlet ile bireyin kendisinin veya bağlı bulunduğu toplumsal kesimin sorunlu bir ilişki içerisinde olması, bireyin gerilim dolu bir hayat yaşamasına neden olacaktır. Türkiye’de din, mezhep, etnisite, yoksulluk, köylülük, ideoloji gibi kaynaklar üzerinden kendilerine kimlik oluşturan toplumsal kesimler, devletle dönem dönem gerilimli bir ilişki içerisine girmiştir. Bu gerilimli ilişki, ülkedeki insanların birçoğunun yaşamını öyle ya da böyle etkilemiştir. Çocukluğundan itibaren gerilim dolu bir hayat yaşamak durumunda kalan Anadolu insanı, iradelerini özgür bir şekilde kullanma hususunda sorun yaşamıştır. İradesini özgür bir şekilde ortaya koyamama durumu, sahip olduğu yetenek ve kapasitesini geliştirerek kendisini gerçekleştirmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Yaşam maliyetini madden ve manen artmasına karşılık gelen, insanın kendini gerçekleştirememesi durumu ise, ülkede pek çok soruna kaynaklık ettiği gibi, bu sorunların çözümünü de zorlaştırmıştır. Türkiye’de insanlar arzuladıkları yerde bulunma yerine, sığınabilecekleri yer arayışına girmiş, dolayısıyla arzuladıkları yerde bulunamadıkları için de kendilerine ait olmayan bir hayatı yaşamak durumunda kalmışlardır. İnsanın kendisini gerçekleştireme veya kendisine ait bir hayat yaşamama durumu, yaşamın daha maliyetli yaşanmasını beraberinde getirmiştir.

Toplumun çekirdeğini oluşturan aile, devlet toplum geriliminden etkilenen bir diğer yapıdır. Devletin eğitim, iş yaşamı, sosyal ve dini hayat üzerinde asli belirleyici konumda bulunduğu Türkiye’de, kamusal alan ile özel ve sivil alan arasında işletilen ikircikli ilişki ailede geriliminin artmasına, kapasite kullanım oranının düşmesine neden olmuştur.

Kimlik veya kimliklerini kamusal alanda saklama çabası içerisinde giren birey için aile, sadece bir sığınma mekânı haline gelmiş iken, bireyin kendisini gerçekleştirme mekânı olarak aileyi kullanma imkânı pek kalmamıştır.

Türkiye’de devletin tekçi ve buyurgan yaklaşımı sivil toplumun gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Devletin gerilime davetiye çıkaran bu yaklaşımı ülkede özerk, güçlü ve etkin bir sivil toplum yapılanmasına engel olması önemli bir sorundur. Ancak, devletin yaşam alanlarındaki belirleyici etkisinin sivil yapılanmaları devleti ele geçirme amacı taşıma gibi demokratik siyasette olmaması gereken bir durumu ortaya çıkartmıştır.

Resmi ideolojinin devlet politikası aracılığıyla sivil siyasetin alanını daraltması, temsili demokrasinin asli unsurları olan seçmen, seçim, siyasi parti ile parlamentoyu büyük ölçüde işlevsizleştirmiştir. Bu işlevsizlik hali de, siyasetin seçim vaat ve programları ile iktidar uygulamaları arasındaki örtüşme düzeyini olabildiğince düşürmüştür. İktidara gelip muktedir olamama sorunu ise, ülke demokrasisi ile siyasal sistemin konsolide olmasını engellemiştir. Siyasete olan güvenin düşük seviyelerde kaldığı ülkede, toplumsal yaşama maliyetinin düşüşü de pek mümkün olmamıştır.

Devlet toplum geriliminin sadece topluma bakan yönü yoktur. Bu gerilim, aynı zamanda kamusal güç ve imkânların etkin ve verimli kullanılmasını da olumsuz yönde etkilemiştir. Devlet güç ve imkânlarını kullananların üzerinde hassasiyetle durduğu öncelikli konu, kendi konularının korunması olmuştur. Bu yaklaşım, güvenliği siyasetin merkezine almayı gerekli kıldığı için, kamusal hizmetlerin maliyeti olabildiğince yükseltmiştir. Yerel aktörlerin güçlenmesi hususunda, ülkede yaşanan süreçler de büyük ölçüde bu durumla yakından ilgilidir. Yerelleşme olgusu, objektif kriterler çerçevesinde geniş bir perspektifle ele alınacağına, güvenlikçi yaklaşımlar çerçevesinde sığ bir tartışma konusu haline getirilmiştir. Merkezden yönetimin yaşama maliyetini artırıcı yönlerinin, yerelleşme üzerinden iyileştirilmesi girişimlerinde de istenen sonuçlara ulaşılamamıştır.

Sonuç

Birey, toplum ve devletin sahip olduğu özellikler, bireysel ve toplumsal yaşam maliyeti üzerinde belirleyici olmaktadır. Modern dönem sonrasında devlet, birey ve toplum üzerindeki etkisini artırmıştır. Bu süreçte, birey ve toplum kesimlerinin başa çıkmakta zorlandıkları pek çok sorunun çözümünde devlet, kolaylaştırıcı bir aktör ve araç olarak devreye girmiştir. Ancak, iktidarın genişleme eğiliminde olması ve asli belirleyici egemen güç olarak devletin öne çıkması, birey ve toplum açısından yeni sorun alanlarını da ortaya çıkarmıştır. Özellikle tekçi iktidar yapılarının farklılıkları ortadan kaldırma faaliyetleri, devlet ile toplum veya toplum kesimleri arasında yeni gerilim alanlarının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Egemenlik gücüne sahip devlet ile toplum arasında yaşanan gerilimler ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanda yeni ve karmaşık sorunlar ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan bu sorunlar, birey ve toplumun yaşama maliyetlerini büyük ölçüde artırmıştır.

Türkiye'nin jeopolitik konumu başta olmak üzere ekonomik ve siyasi yapı ile ilişkiler ağı, ülke insanının yaşama maliyetini büyük ölçüde artırmıştır. Ülkedeki seçkin yönetici kesimin toplumun inanç, tarih, kültür ve değerlerine yönelik olumsuz tutumu, devlet toplum geriliminin nirengi ve direnç noktalarından birini oluşturmuştur. Devletin imkânlarını kullananların toplumun büyük kesimiyle kurduğu ilişki-deki gerilim düzeyinin yüksekliği, yaşamın daha maliyetli yaşanmasına neden olmuştur. Temsili demokrasinin kural ve kurumlarının işlevselliği bu gerilim ve dolayısıyla yaşama maliyetini kısmen düşürmüş gibi görünse de, ülkede yaşanan olağandışlıklar yaşama maliyetini yeniden yükseltmiştir. Devletin neden olduğu bu maliyet artışının olumsuz etkisine rağmen, ülke insanının sahip olduğu irfan ile sosyal ilişkilerdeki derinlik toplumsal yaşama maliyetini düşürücü bir etki yapmıştır.

Kaynakça

- Atkinson R. L., ve Diğerleri (2008), Psikolojiye Giriş, 4.Baskı, Arkadaş Yayınevi, Ankara
- Cüceloğlu D. (2003), İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Çelik, C., (2012), “Göç, Kentleşme ve Din”, Din Sosyolojisi, (Ed. N. Ak-yüz, İ. Çapcıoğlu), Ankara: Grafiker Yayınları, ss.297-306
- Çobanoğlu, Zekai (1996), Konut Sağlığı, Ankara: Somgür Yayınevi
- Davutoğlu, A., (2001), Stratejik Derinlik, Türkiye’nin Uluslararası Ko-numu, İstanbul: Küre Yayınları
- Duvarger, M. (2004), Siyaset Sosyolojisi, (Çev. Ş. Tekeli), İstanbul: Var-lık Yayınları
- Hacısalihoğlu, Y., (2006), “Kuramsal ve Kavramsal Bir Çözümleme: Me-kan- Güç- Çatışma ve Jeopolitik”, Türk Coğrafya Dergisi, 47, ss.1-14
- Heper, M. (2011), Türkiye’nin Siyasal Hayatı, İstanbul: Doğan Kitap
- Karatepe, S. (2005), “Türkiye’de Yönetim- Vatandaş İlişkisi”, Türkiye’de Siyasal Hayat, (Ed. A. Küçük, S. Bakan, A. Karadağ), İstanbul: Alfa Yayınları (s.647- 665)
- Karpat, H. K., (2010), Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul: Timaş Yayınları
- Lewis, B., (2009), Modern Türkiye’nin Doğuşu, Ankara: Arkadaş Yayınevi
- Li, M., Frieze I. H., (2012), “Before The Big Decision: Psychological Theo-ries on Premigration Motivation”, ImmigrationPolisicies, Challenge-sandImpact (Ed. E. Tartakovsky), New York: Nova Publishers, pp.3-27
- Mannheim, K., (1936), Ideology and Utopia: An Introduction to the So-ciology of Knowledge, London: Kegart, Paul, Ttaneh, TrubnerandCo.
- Mardin, Ş., (1994), Türkiye’de Toplum ve Siyaset, İstanbul: İletişim Ya-yınları
- Özdemir, H., (1994), Ordunun Olağandışı Rolü, İstanbul: İz Yayıncılık
- Özer, İ., (2004), Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme, Bursa: Ekin Kitabevi
- Özen, Ş., (1996), Bürokratik Kültür I, Ankara: TODAİE Yayını No: 272

- Raid, R.P. (2002), Waging Public Relations: A Cornerstone of Fourth-Generation Warfare, *Journal of Information Warfare*, 1 (2), ss.51-65
- Öztürk, M., Karadeniz, S., (2015), “Milletten Ulusa Etnik Siyaset”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Siyasal Hayat* (Ed. A. Karadağ), İstanbul: Bilsam Yayınları, (s.363- 412)
- Siegel, P.C. (2005), Perception Management IQ’s Stepchild?, *Low Intensity Conflict & Law Enforcement*, 13 (2), (pp.117-134)
- Smith, A., D. (1999), *Milli Kimlik*, (Çev. B. S. Şener), İstanbul: İletişim Yayınları
- Sunar, L., Kaya, Y. (2014), “Toplumsal Yaşamda Değerler: Modernleşme, Muhafazakarlaşma ve Kutuplaşma”, *Türkiye’de Toplumsal Değişim* (Ed. L. Sunar), Ankara: Nobel Yayınevi, (s.327-360)
- Tekin, Y., Okutan Ç., (2011), *Türk Siyasal Hayatı*, Ankara: Orion Yayınları
- Tosun, G. E., (2001), *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet - Sivil Toplum İlişkisi*, İstanbul: Alfa Yayınları
- Yayla, A., (1998), *Siyaset Teorisine Giriş*, Ankara: Siyasal Kitabevi

The Effects on Life Cost of Tension Between the State and Society in Turkey

Abstract

There is cost of life for people and society. It is accepted that the cost of living reflects people as duty and responsibility fairly. However, it is unacceptable for the cost of living to create an unfair situation within the context of power relations between social fractions. Turkey is a country with many factors that increase the cost of living. The state and society tensions in Turkey are the main factors that increase the cost of living in the country. This paper aims to explain effect of source, vehicle and reflections of tension between state and social to the cost of living in country.

Key words: *Society, politics, economy, state, bureaucracy.*